

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXXV. KÖTET

2023. 1. FÜZET

Tizedkerületek a középkori erdélyi egyházmegyében

*

Két meghívólevél erdélyi tartománygyűlésre (1478, 1502)

*

Torda város önzagatási szervezete és működése a 16. század végéig

*

Marosvásárhely archontológiája (1604–1700)

*

Barcsay Sándor rejtélyes felesége –

Újabb adatok az abrudbányai Fodor család társadalmi kapcsolataihoz

*

Egyháztörténeti adatok a kolozsmonostori konvent fejedelemségkori jegyzőkönyveiből.

A jezsuiták és a kolozsmonostori egyház

*

Péchi Simon kancellár viselt dolgairól (1614–1621)

*

„Az váradiak [...] Sebesvár ellen csikorgatják fogokat”.

Sebesvár végvára az Apafi-korszak első évtizedében

*

Az örmények „labanc” püspöke.

Az erdélyi örménység és a Rákóczi szabadságharc

*

Máramaros vármegye közigazgatási elitje 1860 és 1867 között

*

Szemle

*

Egyesületi közlemények

KOLOZSVÁR, 2023

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

ISSN 1453-0961

9 771453 096100

ERDÉLYI MÚZEUM

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület
bölcsészettudományi és társadalomtudományi folyóirata

A folyóirat CNCS B és ERIH PLUS akkreditációs minősítésekkel rendelkezik.

Felelős szerkesztő: Varga P. Ildikó

Szerkeszti
Bogdándi Zsolt, Ilyés Szilárd Zoltán (szerkesztőségi titkár),
Tánczos Vilmos, Varga P. Ildikó, Veress Károly

A szám szerkesztője:
Bogdándi Zsolt

Szerkesztőségi tanácsadók
Barta János, Domokos Johanna, Egyed Emese, Gebei Sándor, Konrad Gündisch,
Kovács András, Kovács Magdolna, Mohay Tamás, Monok István, Nyíró Miklós,
Olay Csaba, Szakolczai Árpád

Korrektor: András Zselyke

Szerkesztőség: Kolozsvár, str. Napoca nr. 2. I. em. Telefon/Fax: 0264–595 176
Postacím: 400750 Cluj–1. C.P. 191 România, e-mail: titkarsag@eme.ro
www.eme.ro/erdelyimuzeum

A lap megjelenését támogatta:

Nemzeti
Kulturális
Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Felelős kiadó: Biró Annamária

ISSN 1453 0961

Készült a gyergyószentmiklósi
F&F INTERNATIONAL Kft. nyomdában

Felelős vezető
Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

A lapszám DOI-száma: <https://doi.org/10.36373/em-2023-1>

Szalai Ágnes

„Az váradiak [...] Sebesvár ellen csikorgatják fogokat”¹

Sebesvár végvára az Apafi-korszak első évtizedében

Bevezetés

A második nagy uralmi válság eseményei komoly kihívások elé állították I. Apafi Mihály fejedelmet és kormányzatát: az erdélyi állam működése – beleértve annak védelmét – gyakorlatilag teljesen szervezetlenné vált. A legnagyobb problémát a fejedelemségre nehezedő oszmán nyomás erősödése jelentette. Várad és vele együtt a Partium nagy részének elfoglalását (1660) követően Erdély korábbi „kapuját” központul téve új tartományukat hozták létre.² Az Erdélyi Fejedelemség és a váradi vilájet között azonban – az Oszmán Birodalom más peremvidékeihez hasonlóan – nem tisztázódott a pontos határvonal.³ Ennek hiányában a partiumi vármegyék, illetve az erdélyiek nyugati, hódoltsággal szomszédos, számottevő része az oszmán tartományoknak és a fejedelemségnek egyaránt adózni kényszerült, azaz ezt a térséget is az úgynevezett kettős birtoklás (*condominium*) jellemezte.⁴ Ezért az állam és (adózó) lakosainak védelme érdekében – a zavaros időszakot követően – elengedhetlenné vált egy új végvárrendszer mielőbbi megszervezése, s egyik láncszemének Sebesvár várát szemelte ki az erdélyi kormányzat.

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a véghely – habár évszázadok óta nem a kincstár, hanem a Bánffy család birtokában volt⁵ – miként vált Várad egyik szerény helyettesítőjévé, és hogyan tudta ellátni az oszmánok elleni védelem szervezését, illetve a kondominium térségében az erdélyi jogfolytonosság fenntartását az Apafi-korszak első évtizedében. További célkitűzésem annak ismertetése, hogy az immár végvárrá vált Sebesvár katonái és a váradi törökök között folyamatosan fennálló

Szalai Ágnes (1992), doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem; tudományos segédmunkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, szalai.agnes92@gmail.com

¹ Teleki Mihály levelezése IV. (1667–1669). Kiad. Gergely Sámuel. Bp. 1908. (a továbbiakban: TML) 306.

² Sudár Balázs: A váradi török tartomány első évei. (1660–1664). In: „Várad, Erdély kapuja...” *Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában*. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad 2015. (Tanulmányok Biharország történetéről 2.) 103–114.

³ A teljesség igénye nélkül lásd erre Szakály Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltság korában*. Bp. 1981.; Uő: *Magyar intézmények a török hódoltságban*. Bp. 1997.; Czigány István: A „nyitott határ” – egy hadtörténelmi paradoxon hatása. Néhány gondolat a Magyar Királyság 16–17. századi oszmánellenes védelmi rendszerének sajátosságairól. *Aetas* 33. évf. 2018/4. 73–85.

⁴ Szalai Ágnes: Adalékok az erdélyi-oszmán-török kondominium Apafi-kori történetéhez (1661–1685). In: „Az Várad dolga legnagyobb...” *Váradi és partiumi nemesek, katonák és tisztségviselők a kora újkorban*. Szerk. Oborni Teréz–Rác Balázs Viktor. Nagyvárad 2021. (Tanulmányok Biharország történetéről 9.) 237–285. (A továbbiakban: Szalai: *Kondominium*)

⁵ Hegyi Géza: A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban. In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*. Szerk. Hegyi Géza–W. Kovács András. EME, Kvár 2012. (Erdélyi Tudományos Füzetek 277.) 81, 88–89.

konfliktusok során az erdélyi kormányzat milyen módon próbálta és tudta saját érdekeit képviselni egyrészt a szomszédos török tartományok vezetőivel szemben, másrészt a Portán. Konkrétabban bemutatom, hogy – az eddigi szakirodalom állításaival ellentétben – az erdélyi kormányzatnak tárgyalások útján sikerült kivédeni a váradi törökök Sebesvár várának leromboltatására tett kísérleteit.⁶

Sebesvár végvára az 1660-as évek első felében

Már az uralmi válság időszakában is egyértelműen kitűnik Sebesvár várának – nyilvánvalóan elhelyezkedéséből adódó – stratégiai jelentősége. Ezt az is alátámasztja, hogy a Habsburgok által támogatott Kemény János fejedelem hatalmának megerősítése és biztosítása érdekében – több más erdélyi véghelyhez hasonlóan – Sebesvárbán is császári-királyi *praesidium* állomásozott.⁷ Kemény János halálát (1662 januárja) követően a Porta által 1661-ben hatalomra emelt I. Apafi Mihály és kormányzata számára fontos kérdés volt az erdélyi végvárakban állomásozó, a Habsburgok által magára hagyott, tisztázatlan helyzetű német őrséggel való együttműködés. Az Apafit a fejedelmi trónra rendelő oszmánok ugyanis érthető módon nem nézték jó szemmel tartományuk szomszédságában a királyi *praesidium* jelenlétét. A váradi pasa számos alkalommal tett panaszt az erdélyi kormányzatnak a sebesváriak „garázdálkodásáról” (katonái elfogása, megölése), valamint a kondomínium következtében a váradi török előljárók számára is adózó, Bihar vármegyei falvak pusztításáról és a lakosok erőszakos sarcoltatásáról.⁸ A kártételek természetesen nem maradtak megtorlatlanul a váradi török katonák részéről sem: Sebesvár ekkori *possessora*, Bánffy Dénes többször panaszkodott leveleiben birtokának oszmánok általi feldúlása és fenyegetettsége miatt.⁹ Hasonló sérelmekről tett jelentést a gyalui udvarbíró, Váradi János is I. Apafi Mihály fejedelemnek, miszerint a váradi török katonák szilágysági és kalotaszegi portyájuk alkalmával „Sebesvár alól is az *praesidium* lovait az kerítésből mind elhajtották”.¹⁰ A folyamatos konfliktusok miatt és vélhetően leginkább annak érdekében,

⁶ Lukinich Imre: *Erdély területi változásai a török hódítás korában 1571–1711*. Bp. 1918. 434–437; Lukinich Imre: Az erdélyi hódoltság és végvárai. (Második közlemény.) *Hadtörténelmi Közlemények* XIII. évf. 1912/1. 370–372; Trócsányi Zsolt kormányzattörténeti alapmunkájában is csupán egy lábjegyzet erejéig utal rá, hogy a vár lerombolása valójában „egészében nem történt meg”. Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata. 1540–1690*. Bp. 1980. 301. (1217. számú jegyzet.)

⁷ Szalai Ágnes: „Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi...” A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az 1660-as évek derekán. *Hadtörténelmi Közlemények* 134. évf. 2021/3. 553–554. (A továbbiakban Szalai: *Fejedelmi kormányzat*). Egyelőre nem állíthatjuk biztosan, hogy Sebesvár végvárában az 1660-as évek elején Kemény János támogatására érkező császári-királyi katonák állomásoztak, vagy csak a korábban már a várkatonaság soraiban lévő német katonaságra számíthattak ez idő tájt a Habsburg-pártiak. Azonban az bizonyos, hogy az 1660-as évek első esztendeiben nem I. Apafi Mihályt támogatta a várkatonaság, amelyre Ébeni István, ekkoriban még Kemény-párti kolozsvári kapitány Kemény Simonnak intézett levelének alábbi sorai utalnak: „[...] csak azt optineálná kegyelmetek Vallis uramtól, hogy parancsolna ezeknek az commendánsoknak, hogy az melyikünknek jószága közel vagyon Kolozsvárhoz, Újvárhoz, Bethlenhez és Sebesvárhoz, hogy ha kinek adta Apafi uram, ne hadnák elfoglalni [...]”. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P659 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles, 33. cs. nr. 763./25.

⁸ *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár IV*. Szerk. Szilády Áron–Szilágyi Sándor. Pest 1870. (A továbbiakban: TMÁO) 45–46.

⁹ TML II. 265. „Sebesvárt gyakran infestálja az török, az majorimat, istállóimat most mind égette.” A vár oszmánok általi fenyegetettségéről lásd még: uo. 408.

¹⁰ MNL OL P1239 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Apafi Mihály gyűjtemény, 1. d. 1–1663–20.

hogy a vár nehogy oszmán kézre kerüljön, a még Erdélyben állomásozó császári katonaság egyik vezetője, a kolozsvári *commendans* a vár teljes lerombolását is kilátásba helyezte.¹¹ A kolozsvári és szamosújvári erdélyi *praesidium* ekkori kapitányának, Ébeni Istvánnak azonban sikerült meggyőzni a *commendanst* a vár megerősítéséről, pontosabban arról, hogy Bánffy Dénes szolgáit bevihessék Sebesvárra, hátha „*hasznot tehetnek ott*”, valamint élést is szállíthattak a várba.¹² Mindezek alapján nem meglepő, hogy erdélyi és császári-királyi körökben is nyugtalanságra adott okot 1664 márciusában az a híresztelés, miszerint Sebesvár várát elfoglalták a váradi törökök.¹³ Hamarosan kiderült, hogy ez csupán álhír volt, Bánffy Dénes vezetésével katonaság érkezett Sebesvár védelmére,¹⁴ a végvárat birtokosa „*újabb praesidiummal muniálta*”.¹⁵ Feltehetően részben ennek az álhírnek a következményeként az oszmánok elleni hatékony védekezés érdekében az erdélyi végvárak egyes vicekapitányait utasították egymás kölcsönös informálására, mások mellett az oszmánok fenyegetőzéseiről, erősítési munkálatairól, hadmozdulatairól.¹⁶

Az erdélyi határvédelem szervezése, ezen belül Sebesvár várának további sorsa szempontjából a következő mérföldkövet a császári őrség erdélyi véghelyekből való kivonása, illetve a velük való megegyezés jelentette. Mindezt a két nagyhatalom által 1664 augusztusában kötött vasvári béke hivatalosan is előírta és lehetővé tette.¹⁷ Az erdélyi kormányzat a Habsburgokkal kíváló kapcsolatot kiépítő kővári főkapitányon, Teleki Mihályon keresztül egyeztetett a kérdésben I. Lipót képviselőjével, Rottal Jánossal. A hosszas tárgyalások eredményeként végül 1665 márciusára a császári őrség zöme elhagyta Erdélyt, ugyanakkor bizonyos, hogy a Habsburg-udvar által hónapok óta magára hagyott német *praesidium* katonáinak egy része erdélyi szolgálatba állt, erősítve ezzel a fejedelemség végvédelmének védelmét.¹⁸

Sebesvár végvára az 1660-as évek második felében

A sebesvári végvár erősítése és ellátásának megszervezése

A zavaros éveket, valamint a császári-királyi kormányzattal és katonasággal történő megállapodást követően megkezdődhetett a váradi vilájjal szembeni erdélyi végvárrendszer kialakítása,

¹¹ A vár lerombolásának tervéről így írt Váradi János: „Mostan immár az colosvári commendáns ki akar küldeni, hogy funditis evértálja.”

¹² TML II. 345, 395, 397.

¹³ MNL OL P659 16. cs. nr. 348./114' Teleki Mihály így informálta a hírről Wolfgang Friedrich Cobb von Nüdinget: „Fertur mihi, quod Arx Sebesvar[ensis] sit obsessa a Turcas, licet mihi nullus ex aula Principis scribat, tamen aliud intellexit. Quod si est verum, elucescit Turcar[um] inquitia [!], si certi audivero, Vestrae Illustrissimi, subito transcribere no[n] derelinquam cum his maneo.”

¹⁴ Uo. 114^{rv}. „Fama de Sebesvár nudita non erat vera [...]”. Lásd még erre a kérdésre: TML III. 63.

¹⁵ Uo. III. 64.

¹⁶ MNL OL P659 16. cs. nr. 348./114' „Ego de omnibus necessariis D[omi]no nostro vicecapitaneo dedi ordinem [!], uti de bona mutua correspondentia de expeditione hinc inde venientiu[m] litterarum, de aedificatione de fracti muris, de faciendi calci, de portanda arma, de adducendis [!] rusticis ad laborandum [...]”. (Teleki Mihály fogalmazványa Wolfgang Friedrich Cobb von Nüdingnek.)

¹⁷ Marosi József: Megjegyzések az 1664. évi hadjárat és a vasvári béke értékeléséhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 18. évf. 1972/1. 107–128. „Hogy a városokat és a várakat, amelyeket a császári katonaság megszállt Erdélyben, adják vissza Erdély fejedelmének és rendjeinek.”

¹⁸ Szalai: *Fejedelmi kormányzat* 553–555.

a várak – köztük Sebesvár – és katonaságuk állapotának felmérése, majd erősítésük és ellátásuk megszervezése.

Sebesvár és a vidék legnagyobb birtokosaként – érthető módon – Bánffy Dénes több ízben felhívta az erdélyi kormányzat figyelmét a vár fenntartásának, valamint az őrség gyarapításának szükségességére. Fennmaradt levelezéséből egyértelműen kitűnik, hogy saját erejéből nem tudta biztosítani vára és uradalma védelmét. Sógorának, Teleki Mihálynak írt egyik levelében elkeseredetten kérte a kővári főkapitányt, hogy törekedjen a fejedelemtől arra, hogy vagy küldjön „állami” őrséget a vár megmaradásának biztosítására, vagy inkább hagyja veszni a véghelyet.¹⁹ A végvár jelentőségére célozva tette fel a nem éppen elfogulatlan kérdést Telekinek, hogy vajon „*Székelyhídban vall-e Erdély nagyobb kárt, vagy Sebesben, ha elvész?*”²⁰ Bánffy 1665. tavaszi, rövid bécsi követsége idején felesége, Bornemisza Kata is utalt leveleiben a vár erősítésének hiányára, valamint a (német) katonaság ellátásának nehézségeire.²¹

A Sebesvár fenntartásával kapcsolatos problémákra a megoldást a fejedelmi tanács tárgyalása hozta meg, amely a gyulafehérvári országgyűlés felhatalmazása értelmében a várbirtokos Bánffy Dénes és felesége, Bornemisza Kata panasztételeivel szinte egy időben kezdett ülésezni, kimondottan a végvári kérdések megoldásának reményében.²² Ennek eredménye az erdélyi végvárak, így mások mellett Sebesvár állapotának vizsgálatát célzó és a benne állomásozó katonaság helyzetét rendezni kívánó felmérés elrendelése lett. A fejedelmi tanács – nyilvánvalóan országos generális tisztségéből fakadóan – a vizsgálattal Béli Pál tanácsurat bízta meg, aki utasítása értelmében a kérdésre ugyancsak nagy rálátással rendelkező és a vidéken birtokos Ébeni István kolozsvári főkapitánnyal együtt végezte el a feladatot. Sebesvár esetében – az utasítás szerint – a két tanácsúr a vizsgálat során külön figyelmet kellett, hogy fordítson a véghely lovas katonaságának elszállásolására. Már ekkoriban felvetődött, hogy a vár szűkössége miatt a véghely körül kell palánkot felhúzni lakhatásukra, ugyanis az oszmánok portyáival (*excursio*) szemben csak így biztosítható a lovasság védelme.²³

A felmérés során a két tanácsurat megdöbbenette Sebesvár lepusztult állapota, amely már önmagában is jelzi azt a nehézséget, amellyel a fejedelmi kormányzatnak meg kellett küzdenie a Váraddal szembeni védelem megszervezésekor. Béli Pál ugyanis több ízben beszámoltak a fejedelmi kormányzatnak a részeg katonaságról, a várban élő civilekről, feleségekről és gyermekekről, ahogy jelentésükben összegezték a helyzetet: „*azon kell csudálkozni, az nagy gondviseletlen, rend nélkül való állapot régen pogány kézhez nem adta az helyet.*”²⁴ Ennek elkerülése érdekében egyrészt a katonák számára instrukciót és ediktumot adtak ki, másrészt elrendelték a vár megerősítését is. A portyák megakadályozása érdekében rendelkeztek a vár körüli, a lovasság szállásául is szolgáló sánc palizátával és árkokkal való kibővítéséről, a vár „*szegeleteinek*” megerősítéséről. A sebesi

¹⁹ MNL OL P659 55. cs. nr. 1130./86. „Én itt nyomorgok, fáradoz, tíz tizenhat gyalogot, az közönséges jóra [?], meg nem érdemlek Sebesvárbá[n], oly szép ős jós[zá]go[m] és minden nemes emberségem ily állapotban vész el tőlem. [...] Kérem azo[n] k[egyelme]d[et], tentállja meg Urunknál, küldjön egynehány gyalogot Sebesvárbán, ha obtineálhatja, jó, ha nem, vesszen az beste kurvafi helye.”

²⁰ TML III. 463.

²¹ Uo. III. 466. „[...] az mely sebesvári németek a fejedelemtől mentek volt, ű nagysága oly válasszol bocsátotta, hogy ű nagysága bizony nem fizet nekik, hanem az kié az vár, fizessen.” Uo. 469. „[...] tudják ű nagyságok, mily pusztá Gyalu is, bizony Sebesvár is olyan.”

²² Szalai: *Fejedelmi kormányzat* 559.

²³ Szalai Ágnes: Béli Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak az erdélyi végvárak állapotáról (1665). *Lymbus – Magyarországtudományi Forrásközlémények* 2021. (A továbbiakban Szalai: *Béli Pál és Ébeni István jelentése*) 496.

²⁴ Uo. 498.

katonaság ekkori pontos számáról egyelőre hallgatnak a források, azonban bizonyos, hogy viszonylag nagy létszámban, több tíz fővel részt vállaltak a várvédelemben a csak katonai szolgálattal tartozó szabad legények is.²⁵ Béldi már ekkor felvetette a fejedelemnek a „lövő szerszámok” megléte miatt kulcsfontosságú „szakembernek”, a pattantyúsnak a várba való küldését.²⁶ A várkatonaság fenntartására Béldiék Belényes vidékét, a Béli-hegység által határolt, alapvetően a váradi törökök által is hódoltatott Bihar vármegyei falvak pénz- és természetbeni adóit szánták.²⁷

A *praesidium* ellátása azonban ennél pontosabb szervezést igényelt a fejedelmi kormányzattól, amely során természetesen építettek a várfelmérést végző két tanácsúr jelentésére. Már az 1665. évi szeptemberi radnóti országgyűlés számos törvénye foglalkozott a várkatonaság hópénzének előteremtésével. Azt, hogy a szerény sebesvári (és somlyói) végvárak milyen nagymértékben volt ráutalva az erdélyi kormányzat a váradi törökkel szembeni védekezésben, jól jelzi, hogy kifejezetten ezen két véghely katonaságának tartására vetették ki a kapuszám után fizetett ötforintos adót. Ennek begyűjtését, majd elosztását pedig az ekkoriban fizetőmesterként működő Szalárdi Jánosra bízta az országgyűlés.²⁸ A törvényi szabályozás tehát nagyon hamar megszületett a sebesvári katonaság ellátásáról, azonban az erre a célra kivetett adó beszedése folyamatosan nehézségekbe ütközött. Az elsődleges problémát az jelentette, hogy maga Szalárdi sem volt tisztában a *praesidium* létszámával és összetételével. A pontos kifizetés és elszámolás érdekében arra kérte Teleki Mihályon keresztül a fejedelmi kormányzatot, hogy mihamarabb határozzák meg, hogy „mindenk helyben külön-külön mennyi lovasnak, gyalognak, hány hetekre, és hány-hány forintjával [...] kellessék” fizetnie.²⁹ Ezt a kérdést a soron következő, 1665. novemberi gyulafehérvári országgyűlés rendezte: Sebesvár végvárába 60 lovas és 40 gyalogos katonát rendeltek, akiknek hathavi pénzbeli fizetést határoztak meg. Továbbá kéthavi búzabeli járandóságot Kolozs és Doboka vármegyék Szamoson túli, azaz nyugati részéből kellett előteremteni a vár szükségleteire.³⁰ Törvényileg tehát az erdélyi kormányzat megszabta az ellátás módját is, azonban komoly gondot jelentett, hogy az uralmi válság zavaros eseményei, Erdély korábbi hadszíntérré válása és az oszmánok jelenléte miatt az újonnan kivetett adó parciális *perceptorok* általi begyűjtése és Szalárdi kezébe történő beszolgáltatása gyakorlatilag lehetetlen volt. Számos esetben még az adószedéshez elengedhetetlen „*porták számáról való regestrumok*” sem álltak a fizetőmester rendelkezésére. Bizonyos, hogy a sebesvári (német) katonaság már az első hónap elteltével kérte restanciában maradó járandóságának kifizetését a kormányzattól,³¹ így érthető módon Bánffy Dénes a vár birtokosaként újra felhívta a kormányzat figyelmét a kérdés megoldásának fontosságára. A tanácsúr megjegyezte, hogy a „*sebesvári állapot*

²⁵ Uo. 498.

²⁶ Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a továbbiakban: ENMLt) a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Levéltára (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj) (a továbbiakban: RNL KmLt) kezelésében, Kemény József-gyűjtemény (Colecția personală Kemény József), Nr. 291./5^v Béldi a székelyhídi vár lerombolását követően az ottani nyolc pattantyús szétszéledésén sajnálkozott, mondván, hogy „[...] Kolozsvárban, Sebesben, Csehben egyetlen egy pattantyús is nincsen [...]”.

²⁷ Szalai: *Béldi Pál és Ébeni István jelentése* 498.

²⁸ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XIV. 1664–1669.* Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1889. (A továbbiakban: EOE) 140.

²⁹ Koncz József: Szalárdi János kiadatlan levelei és reá vonatkozó egyéb apróságok. (Második közlemény). *Irodalomtörténeti Közlemények* 9. évf. 1899/2. 226–227.

³⁰ EOE XIV. 151. (Czajbert Illés beszámolója.) „Sebesvarinum deputantur 60 equites et 40 milites, qui etiam praesentes jam ibi sunt. [...] omnibusque hisce praesidiariis, ut constat ex conclusis statuum, certa stipendia et victus ordinantur.” Az országgyűlés törvényeit lásd: Uo. 154–155.

³¹ Koncz: *i. m.* 226–228.

igen rosszul vagyon”: mielőbb orvoslást kellene találni a várban maradt német őrség fizetésére, és súlyos gondnak tartotta, hogy a szabad legényeknek sincs semmi zsoldjuk. Megtiltotta ugyan nekik annak önkényes behajtását (*excursio*), de figyelmeztette a kormányzatot, hogy ha rájuk is számítanak a végvidék védelmében, számukra is mielőbb fizetést kell rendelni.³²

A végvárak ellátásának megszervezése egyértelműen kulcskérdéssé vált az ország védelme szempontjából, s ezzel összefüggésben Szalárdi már 1665-ben megfogalmazta, hogy érdekeltté kell tenni a végvári katonaságot a nekik járó adók biztosításában. Azaz a főbb erdélyi végvárak kapitányait célszerű lenne főispáni tisztséggel is felruházni, akik az együttes katonai és közigazgatási hatalmuk révén képesek lennének garantálni a váradi törökök által hódoltatott területeken az erdélyi joghatóságot, beleértve a végvidék ellátására szolgáló adók beszedését is. A hódoltság alá eső térséget „felosztva” Somlyó, Déva és Sebesvár végvára között, utóbbi véghely ellenőrzése alá és eltartására – részben egyezve a Beldi Pál és Ébeni István által végzett várfelmérés eredményével – a Sebes-Köröstől délre fekvő térséget, Belényes vidékét és a Béli-hegység által határolt területeket, valamint Zaránd vármegye felső járását és Deszni környékét szánta a fizetőmester.³³ Bár arra nézve nincsenek forrásaink, hogy a hódoltsági peremvidék ilyen felosztását az adóztatás és a jogfolytonosság biztosítása érdekében törvénybe foglalták volna, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy ez a pragmatikus felosztás létezett és működött. Ez önmagában azonban nem orvosolta a sebesvári és általánosságban a végvidéki katonaság ellátási problémáit. A kondomínium által érintett vármegyék erdélyi adói ugyanis így sem tudták teljességgel fedezni a végvidéki *praesidium* költségeit. Szalárdi 1666. júliusi panaszlevele például arról tanúskodik, hogy a sebesvári katonaságnak már több mint egy hónapja ki kellett volna adnia a „hópénzt”, azonban a bevétel hiányában csak búzabeli járandóságukat tudta „ez három romlott vármegye termő részeiből”, azaz Bihar, Kolozs és Doboka vármegyéből megadni.³⁴ A szomszédos véghely, Somlyó kapitánya, Olasz Ferenc pedig még néhány hónappal később is azt panaszolta Bánffy Dénesnek, hogy Sebesben semmi élés nincsen, s kérte a főkapitány-főispánt, hogy parancsoljon a vármegyék falvainak, hogy legalább pénzért vigyenek valamennyi búzát a sebesvári katonák számára.³⁵

A Partiumból való adók beszedése, a végvidéki katonaság fenntartása és a végházak működtetése a későbbiekben is állandó gond volt. A nehézségekkel 1666 őszétől pedig Bánffy Dénesnek kellett megbirkóznia, aki ekkorra már nemcsak a vár birtokosaként, hanem az ez idő tájt létrehozott Kolozsvár városa/vára, valamint Szamosújvár, [Szilágy]Cseh, [Szilágy]Somlyó és Sebesvár végvárak alkotta kolozsvári főkapitányság katonai vezetőjeként, illetve Kolozs és Doboka vármegye főispánjaként a végvidéki védelem szervezésének kulcsfigurájává vált.³⁶ Több forrás is arról tanúskodik, hogy mások mellett a sebesvári védelem megerősítésén is nagy erővel munkálkodott: már kinevezését követően arra kérte I. Apafi Mihály fejedelmet, hogy rendeljen egy pattantyúst a várba, ami azonban hónapokig váratott magára.³⁷ A főkapitány kérésére az őt feladataiban segítő

³² MNL OL P659 55. cs. nr. 1130./63.

³³ TMÁO IV. 277–278. Vö. Szakály: i. m. 391–393.

³⁴ MNL OL X27854 Kemény József-gyűjtemény, 11695. számú mikrofilmtekercs. *Numerus* nélkül. Szalárdi János levele I. Apafi Mihálynak, Kolozsvár, 1666. július 22.

³⁵ Az ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Bánffy család levéltára, 962. cs. nr. 9–10.

³⁶ Szalai: *Beldi Pál és Ébeni István jelentése* 498.

³⁷ MNL OL P659 18. cs. nr. 658./67–68.; EOE XVII. 479. Bánffy Dénes később újra írt Teleki Mihálynak a pattantyús elküldése felől: TML IV. 421.

porkoláb (várnagy) kinevezéséről azonban rövidesen határozott az erdélyi kormányzat.³⁸ A katonaság biztonságos lakhatása érdekében Bánffy már korábban szorgalmazta a vár „bekerítését” a környező vármegyék ingyen munkája (*gratuitus labor*) révén,³⁹ s a palánk felhúzását az 1666. évi fogarasi országgyűlés el is rendelte, teljes felhatalmazást (*plena autoritas*) adva a főkapitánynak a kivitelezésére.⁴⁰ A munkálatok bizonyára meg is kezdődtek, 1667 tavaszán ugyanis Bánffy arról számolt be Teleki Mihálynak, hogy a szomszédos végvár, Somlyó hadi építészetben is jártas kapitányát, Olasz Ferencet Sebesvárra rendelte „az palánk elfundálására”.⁴¹ Bánffy az őrség biztosabb ellátása érdekében azt javasolta, hogy a Kraszna vármegyei területek adójából Cseh végvára mellett elsősorban Sebesvár fenntartását biztosítsák.⁴² Kérte továbbá a sebesvári katonaság számára a ruházatra való posztó beszerzését is,⁴³ s Béli Pált az ország katonai vezetőjeként arra, hogy Sebesvárra is a „jó vigyázás felől” parancsoljon.⁴⁴

A katonai és közigazgatási hatalmat egyesítő, széles döntési jogkörrel rendelkező Bánffy vezetése alatt azonban továbbra is nehézkes volt a sebesvári véghely működésének biztosítása. A főkapitány az 1660-as évek első felében többször tett panaszt leveleiben a végvárak „fizetelenségéről”, és arról, hogy a kolozsvári és sebesvári „számtalan bajoskodás” miatt kénytelen egyéb kötelességeit félretelve a főkapitányi központként is szolgáló Kolozsváron időzni.⁴⁵

A sebesvári és a váradi katonák összetűzései

A Váraddal szembeni végvári katonaság Bánffy Dénes főkapitánysága alatt egyrészt saját maga ellátása, másrészt az erdélyi jogfolytonosság fenntartása érdekében igyekezett érvényesíteni befolyását a hódoltsági peremvidéken, a sebesvári *praesidium* esetében elsősorban a Sebes-Körös völgyében. Mindez azonban a kondomínium miatt mindennapos súrlódásokat eredményezett a szomszédos váradi törökökkel. Mindkét fél részéről gyakoriak voltak a visszaélések, portyák és rablások: a sebesvári katonák bizonyára saját maguk élelmezése, esetleg kereskedés céljából raboltak el Belényes vidékéről több száz marhát.⁴⁶ Egy hasonlóan jelentős konfliktusról is van tudomásunk, amely szintén a kettős adóztatás alatt álló Belényes térségében, a Bihar vármegyében fekvő Rézbánya (Kisbánya) kapcsán alakult ki. A váradi törökök ugyanis azzal vádolták meg Bánffy Dénest az 1660-as évek második felében a Portán, hogy az általuk művelés alá vont bányát a sebesvári és a gyalui vitézekkel „felverette”. A híre a Portáról csauszokat küldtek az ügy kivizsgálására.⁴⁷ Bizonyos, hogy a kérdés teljes lezárása évekig váratott magára: 1670-ben Bánffy Dénes arról értesítette a fejdelemet, hogy az ügy a *kajmakám*, vagyis a nagyvezír helyettese elé került,⁴⁸ s Türi László ál-

³⁸ EOE XVII. 479.

³⁹ MNL OL P659 55. cs. nr. 1130./63.

⁴⁰ EOE XVII. 479.

⁴¹ TML IV. 56.

⁴² MNL OL P659 55. cs. nr. 1130./63.

⁴³ TML IV. 211.

⁴⁴ Az ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Béli család levéltára, I. inventar, 125. cs. nr. 1.

⁴⁵ MNL OL P659 34. cs. nr. 770./38, 39.

⁴⁶ TML IV. 487. A Belényes vidéki konfliktusra lásd még példaként: TML V. 73–74.; MNL OL P659 19. cs. nr. 662./34. Az ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Fejedelmi számadások, 35. cs. nr. 24.

⁴⁷ TML IV. 526.

⁴⁸ Az ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Kemény József-gyűjtemény, nr. 207./15^r, [...] az Réz Bánya felverését pedig az kajmakám maga elé fordította [...], felverésében hogy semmi része az N[agysá]g[od] szolgál[na]k nem volt,

landó portai követ még 1671-ben is arról jelentett Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak, hogy a kifosztott Rézbánya bányamestere *supplicatiót* nyújtott be a Portán a bánya feldúlása miatt, javai elpredálásának orvoslása érdekében.⁴⁹ Az ügy még komolyabbra fordult, a Portáról újabb követet küldtek Erdélybe az eset kivizsgálására, de végül bebizonyosodott Bánffy Dénes főkapitány már az összetűzés kirobbanásától fogva hangoztatott állítása, miszerint a rablást nem a végváriak követték el, hanem „*az erdőn lappangó latrok és tolvajok*”.⁵⁰ Az ügy végső rendezése érdekében I. Apafi Mihály fejedelem a tanácsurak véleményének kikérését követően levelet küldött a Portára és Váradra egyaránt, amelynek eredményeként lezárult az évekig elhúzódó konfliktus.⁵¹ Másik példánk a Sebesvárhoz közeli solyómkői törökökhöz köthető, akik a Báródság táján csaptak le a térséget védelmező sebesvári vitézekre, több katonát megölve.⁵² De a váradi törököknek természetesen a „civil lakosság” köréből is áldozatul estek: Bánffy Dénes beszámolója szerint a Sebesvárhoz közeli, birtokában lévő Hadmező nevű rétről egy 12 éves lányt raboltak el a törökök, akinek a sebesvári katonák siettek a megmentésére.⁵³

Az időről időre mindkét fél által végrehajtott portyák és fosztogatások mellett a legjelentősebb konfliktust a közös birtoklású területek adóztatása jelentette.⁵⁴ Voltak ugyan törekvések az adóztatás módjának szabályozására a kondominium térségében, azonban kevés eredménnyel jártak. Az erdélyi kormányzat már az 1660-as évektől – a lakosság védelmén és az adók pontos összegének meghatározásán túl – azt próbálta elérni, hogy az erdélyi végvárak „mögé”, azaz tőlük keletre eső területekre a váradi törökök ne mehessenek adóztatni, hanem a nekik járó ottani adókat az erdélyi végvidék tisztjei szedethessék fel a lakosságtól és szolgáltatassák be a váradiaknak.⁵⁵ A források azonban arról árulkodnak, hogy az erdélyiek törekvése nehezen ment át a gyakorlatba. Ennek alátámasztására elsőként Hamza váradi pasa és *kihája* panasztételét érdemes megemlíteni. Eszerint a váradi előljárók az adóhátralék behajtására nyolc lovas katonát küldtek ki [Bánffy]Hunyad és [Magyargyerő]Monostor környékére, és az ellentétek elkerülése érdekében a török vitézeknek adott „úti levél” mellett értesítették a sebesvári kapitányt is szándékukról. Ugyan a sebesvári kapitány kezdetben két lovaszt rendelt az adószedő törökök mellé a visszaélések megakadályozása céljából, amellyel még maguk a törökök is egyetértettek, később azonban a jogos adószedés ellenére harminc sebesi katona ütött rajta a nyolc váradi lovason.⁵⁶ A váradi török előljárók természetesen azonnali

azt I[ste]n tudja [...]”

⁴⁹ MNL OL P659 14. cs. nr. 331./11.; Uo. P657, Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Joglevelek, Nr. 8296.

⁵⁰ Szilágyi Sándor: *Vértanúk a magyar történetből. Történeti tanulmányok*. Pest 1867. 467. Bánffy Dénes már 1667-ben arról számolt be Bornemisza Anna fejedelemasszonynak, hogy a sebesvári katonákkal elfogatta a rézbányai jobbágyságot, latrokat, így a váradiak elhihetik, hogy nem az ő akaratából cselekedtek a rablást. Lásd erre: MNL OL X7314 Törzsgyűjtemény, 19048. számú mikrofilmtekercs. *Numerus* nélkül. Bánffy Dénes levele Bornemisza Annának, Gyálu, 1667. május 27.

⁵¹ TML V. 131, 527.; TMÁO V. 28, 37–38. A rézbányai esetről lásd összefoglalóan: Szalai: *Kondominium* 259.

⁵² MNL OL P659 28. cs. nr. 732./19. A sebesvári katonák korábbi báródsági „bevetésére”: az ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Béli család levéltára, I. inventar, 146. cs. nr. 62.

⁵³ MNL OL P659 18. cs. nr. 658./72.

⁵⁴ A rendszeres fosztogatásokról és portyákról a teljesség igénye nélkül lásd: TML V. 135–136.

⁵⁵ MNL OL P1239 1. d. 1–1667–1. Apafi Mihály vegyes iratai, nr. 35. „Somlyó, Sebesvár vidékén és Záránd vármegyében is az török vitézek adót ne szedhessenek, hanem azon adót, az melyet rendeltetni fog városokra és falukra, az magyar végbeli tiszték szedessék fel, adassák és szolgáltatassák hatalmas császáruk vitézeinek, ispánjoknak.” Ilyen jellegű törekvésekre lásd még a teljesség igénye nélkül: EOE XIV. 268–269.; TMÁO IV. 489.

⁵⁶ Román Nemzeti Levéltár Seben megyei Levéltára (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Sibiu) (a továbbiakban: RNL SzmLt), J. Benigni von Mindenberg-gyűjtemény, 40. cs. nr. 53–54.

büntetést követeltek a fejedelemtől a végbeliekre, az erdélyi kormányzat azonban visszautasította Hamza pasa vádjait. Azzal érveltek, hogy az adószedő törököknél sem „úti levél”, sem a pasa által kiállított, az adóztatási szándékot bizonyító hiteles levél nem volt, ám a török katonáknak ennek ellenére sem esett bántódásuk.⁵⁷ Egy másik térségbeli adóztatással kapcsolatos ellentéttről árulkodik Musztafa *kajmakám* Drinápolyból az erdélyi udvarba érkezett levele, mely szerint Bánffy Dénes a Belényes vidéki falvak jobbágyságait rabságban tartva igyekezett erdélyi adóztatásra is kényszeríteni a környék bizonyos falvait.⁵⁸

Az erdélyi jogfolytonosság biztosítása tehát kétségtől kívül komoly ellentéteket szült a váradi törökökkel. Ezt fokozta, hogy a sebesvári várkatonaság magától értetődően jelentős szerepet játszott a szomszédos török vilájetekkel szembeni védekezésben.⁵⁹ A véghelynek kiemelkedő szerepe volt a hírszerzésben is: a hírek gyors továbbítása az ekkorra végvidéki központtá előlépő Kolozsvár felé gyakorta megakadályozta a váradi török katonaság jelentősebb portyáit.⁶⁰

Oszmán kísérlet Sebesvár végvárának leromboltatására

A váradi törökök és a sebesvári várkatonaság közötti napi szintű összecsapások következtében érthető módon a szomszédos oszmán tartománybeliek – helyi szinten és a Portán tett számos panasz révén egyaránt – mindent megtettek Sebesvár működésének ellehetetlenítése érdekében.⁶¹ Ebből adódóan gyakorlatilag a teljes Apafi-korszakra ráillik a tanulmány címébe is beemelt, Bánffy Dénestől kölcsönzött néhány sor, miszerint „*az váradiak igen ebelkednek, Sebesvár ellen csikorgatják fogokat*”.⁶² Nem véletlen, hogy a váradi törökök 1668 tavaszán, amikor Bánffy Dénes a vár megerősítésébe kezdett, kapva kaptak az alkalmon. A váradi hadak és janicsárok „főgondviselője”, Sefár aga levelében azonnal kérdőre vonta Bánffyt, hogy kinek az engedélye alapján kezdett új vár építésébe a hódoltságban? Figyelmeztette a főkapitányt, hogy ne merje – az ő szemükben eddig is – a tolvajok lakhelyéül szolgáló Sebesvár várát erődíteni, „*s több tolvajjal megrakni*”, azzal is fenyegetőzve, hogy amennyiben Bánffy a Porta engedélye nélkül kezdett a vár erődítésébe és nem hagy fel azzal, néhány ezer fős hadsereg áll készen a támadásra.⁶³ A Bánffy Dénesnek írt levele mellett a sebesvári kapitányt is megfenyegette, s háromszáz lovast küldött ki a várhoz megfélemlítésképpen.⁶⁴

⁵⁷ MNL OL P1239 I. d. 1–1667–3. Apafi Mihály vegyes iratai, nr. 3–4.

⁵⁸ RNL SzmLt, J. Benigni von Mindenberg-gyűjtemény, 40. cs. nr. 14. Lásd még: MNL OL P659 30. cs. nr. 743./91.

⁵⁹ MNL OL P1239 I. d. 1–1665–6. Vö. Szalai: *Fejedelmi kormányzat* 562. Itt említjük meg, hogy Huszt várának kincstári birtokba vételekor is bevetették a sebesvári (német) katonaságot az itteni német *officér* irányításával. TML IV. 105. Olasz Ferenc somlyói kapitány a vár tizenöt némettel való megerősítését is szorgalmazta Zólyomi Miklós Portán való „lázasága” idején, 1667-ben. ENMLt a RNL KmLt kezelésében, Bánffy család levéltára, 962. cs. nr. 9–10.

⁶⁰ TML IV. Bevezetés XII, 200. Uo. V. 553.

⁶¹ Az 1660-as évekből származó, Baló László portai követsége alkalmával készült *memoriale* szövege jegyezte fel, hogy Cseh végvára mellett sok panasz esett Sebes *possessorai* ellen. Továbbá, hogy az oszmánok „Sebes várának elrontásán most mennyit mesterkednek”. Maga Baló László is jelentette ekkoriban a fejedelemnek, „hogy ellenünk az végbeliek az vezért ingerelhessék, mindenünnen feles paraszt embereket hoztanak supplicálni az vezérhez, lajstromban adván, mennyi számú kárt töltenek az egynehány esztendő forgása alatt, s naponként Cseh és Sebes várából most is mennyi kárt tesznek, azt akarnák véghez vinni, vagy azoknak az kártételeknek refusója legyen meg az erdélyiektől, vagy a Sebes és Cseh vára elrontassék”. MNL OL P659 33. cs. 763./72–73.

⁶² TML IV. 306.

⁶³ MNL OL P659 28. cs. nr. 732./38.

⁶⁴ TML IV. 286.

Bánffy azonnal értesítette a fejedelmet, és az udvarba küldte az aga levelét is.⁶⁵ Az oszmán tisztek pedig szinte egyidejűleg a Portát is értesítették a történekről. Az ekkori állandó erdélyi portai követ, Székely Mózes⁶⁶ ugyanis arról számolt be a fejedelemnek, hogy a váradi törökök hamisan azzal álltak elő, hogy mivel Sebesvár korábban nagy kárára volt a váradi tartománynak, szultáni parancs értelmében leromboltatták, s most új várat akarnak helyette építeni. A *kapitihának* ugyan nem volt tudomása az esetről, az erdélyi érdekeket képviselve mégis magyarázatot adott a *kajmakámnak*: tudatta, hogy a várat soha nem rombolták le, mondván, „*eleitől fogva mostani állapotában bíratott az erdélyi fejedelmektől*”. Lehetséges újjáépítését azzal indokolta, hogy véghely lévén, csak a felső-magyarországi császári katonák és más csavargók portyái ellen, illetve a szegénység védelmezése miatt történhetett. A *kajmakám* ennek ellenére Székely Mózesen keresztül megüzente, hogy hagyjanak fel a vár építésének tervével, ellenkező esetben a budai és a temesvári pasa seregét küldeti ki annak leromboltására.⁶⁷ Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az eset kivizsgálására a Portáról két csasuzt küldenek ki a helyszínre.⁶⁸ Néhány nappal később azonban Székely Mózes a fejedelem leveléből részletes tájékoztatást kapott a helyzetről. A *kapitihá* ezek alapján audienciát kért és nyert a portai előjárókhöz, s jelentette, hogy csupán istálló építését vették tervbe, így nem szükséges a csasuzok kiküldése sem. Továbbá kérte a váradi és általánosságban a végbeli oszmánok figyelmeztetését, hogy ne sanyargassák, adóztassák a szegénységet, és ne sértsék meg hasonló illetlen vádakkal és levelekkel az erdélyi tisztségviselőket. A *kajmakám* ugyan erre ígéretet tett, de értésére adta a *kapitihának*, hogy a szultán nem tűri, „*hogy olyan országában híre nélkül csak egy karót is felüssenek*”, így a csasuzokat mindenképpen kiküldi az ügy kivizsgálására. Megparancsolta továbbá a budai, jenei és temesvári törököknek, hogy ha a fejedelmi kormányzat nem hagy fel a sebesvári építkezéssel, akkor rontsanak Erdélyre.⁶⁹ Ennek alapján érthető, hogy a portai csasuzok mellett a budai és a váradi pasa is követeit küldte a fejedelmi udvarba,⁷⁰ míg a temesvári pasa levelében érdeklődött Sebesvár helyzetéről.⁷¹ A fejedelem ugyan igyekezett tisztázni a kérdést az udvarba érkező küldöttek előtt, kijelentve, hogy az a vád, mely szerint Várad határában épített volna palánkot, hamis, mivel Sebesvár vára Erdély határában van. Az ügy súlyához mérten azonban Bánffy Dénes javaslatára kikérte a fejedelmi tanács tagjainak véleményét; a szokásnak

⁶⁵ Uo. 287.

⁶⁶ Székely Mózes *kapitihá* életére és működésére lásd Csáki Árpád: „Kapikiha vala Székely Mojses” Egy háromszéki diplomata I. Apafi Mihály fejedelem idejében. *Acta Siculica* (2008) 287–294.

⁶⁷ MNL OL P1239 3. d. 1–1668–22. Lásd még Székely Mózes témában írt levelét: MNL OL P659 42. cs. nr. 845./22. Teleki Mihály így számolt be a kérdésről Naláczi István főudvarmesternek: „A kajmekám maga mondta Székely Mózes uramnak, mindjárt küldjön postán, s ha csak mi épületre való fa lészen is ott, hordassa el ő nagysága onnét, hadd maradjanak az ebek az váradiak hazugságában”. TML IV. 296.

⁶⁸ Uo. 294, 297.

⁶⁹ TMÁO IV. 413–415. A csasuzok érkezésének célja a felső-magyarországiakat is foglalkoztatta, Csáky István így számolt be Rottal Jánosnak minderről: „Az mely Portáról jött csasuz felől írtam vala nagyságodnak, Bánffy uram ellen tött panaszt, hogy Sebesvárat Váradhoz közel építteti. Ki is tudná Isten, mikori vár, nem mostani épület”. Barta M. János (közreadó): *Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferenccel*. Bp. 2017. (Lymbus kötetek 3.) 257.

⁷⁰ A csasuzok május második felében érkeztek meg Erdélybe: „[Május] 17. Jött két csasuz a Portáról. 20. Az budai vezértől is egy posta követ. 22. Váradról is követek [ti. érkeztek – Sz. Á.]” Tóth Ernő: I. és II. Apafi Mihály fejedelem naplója az 1632–1690-es évekről. (Második közlemény). *Erdélyi Múzeum* XVII. évf. 1900/3. 145. Útjukról Bánffy Dénes is beszámolt május 23-i Teleki Mihályhoz írt levelében: „Az csasuzok most mennek Sebesvár[t] látni, az éjjel Tordán háltak”. MNL OL P659 28. cs. nr. 732./42. A váradi követek érkezéséről lásd még: TML V. 299.

⁷¹ TMÁO IV. 330–331. (Az 1667-es dátum véleményem szerint elírás.)

megfelelően a távollévóktól levélben várta a fejedelmi udvarba *censuraikat*.⁷² Az eddigi feltárt tanácsúri vélemények sok szempontból körüljárták a váradi pasának és a *kajmakámnak* küldendő választ, és nagyjából egységes álláspontot képviseltek a kérdés rendezésére nézve.

Andreas Fleischer szebeni királybíró javasolta ugyan a végházak erősítését, azonban csak akkor, ha az a haza bántódása nélkül kivitelezhető. Ez esetben úgy ítélte meg, hogy nagy kára lenne az országnak belőle, hogy ha a *kajmakám* beváltaná fenyegetését.⁷³ Hasonló véleményen volt Keresztési Ferenc is, aki úgy vélte – bár nem volt tudomása Sebesvár építéséről –, hogy mivel a vádlónak könnyedén hitelt adnak a Portán, inkább ne építsék a várat, mert ha aztán török sereget küldenek a lerombolására, az országnak komolyabb baja származhat belőle.⁷⁴ A fejedelmi tanács több tagja bátrabb fellépést javasolt az eset kapcsán. Így mások mellett Béli Pál azon a véleményen volt, hogy már az Erdélybe érkezett csaszok is meg fognak bizonyosodni a váradiak hamis vádjairól, láthatják ugyanis, hogy a várat nem építik, „*nem lévén palánkos*”. Ebből adódóan meg kell írni a Portára, hogy semmi nem igaz a váradiak híreszteléséből, a Sebesvár várához hordott faanyagot másra, istállók építésére szállították oda. Béli azt is javasolta, hogy elébe menve a váradiak későbbi vádjainak, meg kellene köszönni a *kajmakámnak*, hogy nem ad hitelt a vádaskodásoknak, s kéri, hogy ezután se adjon, amíg a fejedelemtől mint a szultán igaz szolgájától meg nem bizonyosodott a valóságos helyzetről. A váradi pasának is ezzel megegyező levelet kellene írni: nem jól informálták őt, ugyanis a fákat nem palánk építésére vitték oda. Béli ezenfelül fontosnak tartotta a váradi beglerbégi tisztséget ekkoriban elnyerő Hamza pasa lekenyerezését is.⁷⁵ Bánffy Zsigmond *censurájában* azt javasolta I. Apafi Mihály fejedelemnek, magyarázza azzal a váradi pasa és a *kajmakám* levelében lévő állításokat, hogy semmiféle új épületet nem akarnak építtetni, csupán a váron kívül már eddig is meglévő külső várrészt (*hóstát*) akarják felújítani. Ha további várak erősítését teszik szóvá, amint a vádak sorában ez is megjelent, a csavargók elleni védekezéssel és a szegénység oltalmazásával érveljen.⁷⁶ Haller János véleménye szerint mindenekelőtt a csaszoknak kellene kedvét keresni, hogy a Portán való jelentésükkor az erdélyieket támogassák. Továbbá a vádak két szempontból is meg lehet és kell támadni mind a Portára, mind a Váradra küldött levelükben: egyrészt nem várat akarnak építeni, hanem csak istállókat, másrészt nem is Várad határában van a szóban forgó építés. Addig azonban, amíg nem érkezik válasz a mentségekre, nem szabad hozzáfogni semmiféle építkezéshez.⁷⁷ Borsai Nagy Tamás tanácsúr Bethlen Farkas és Bethlen János társaságában volt a fejedelem *censurát* kérő levelének kézhezvételekor, akikkel, megbeszélve a kérdést, szintén arra jutottak, hogy jobb volna addig hagyni a végvidéki építkezéseket, amíg nem zárul le a tárgyalás Sebesvárról. A tanácsúr – nyilvánvalóan a helyzet tisztázását követően a munkálatok beindulásában bízva – az építőanyagok elhordását egyelőre nem tartotta szükségesnek. Mindent egybevetve azt javasolta, hogy meg kell írni mind a Portára, mind Váradra, hogy az említett véghely nem is Várad

⁷² TML IV. 299. „[...] ő nagysága az tanácsurakra kiíratott, s az mi tetszeni fog az tanácsrendnek, olyan resolútióval bocsátja el a csaszokat.” Trócsányi: *i. m.* 89. Egyes tanácsurak véleményéről: 139. (920. számú jegyzet.)

⁷³ TMÁO IV. 419.

⁷⁴ MNL OL P1239 3. d. 1–1668–15.

⁷⁵ TMÁO IV. 420–421.

⁷⁶ Uo. 421–422. Vö. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. V. kötet*. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Szerkesztő-munkatársak Daly Ágnes et alii. Bp.–Buk. 1993. 292–293. Hozzá kell ugyanakkor tennünk, hogy a vassvári béke 3. cikkelye értelmében egyébként is tiltott volt az erdélyi–oszmán határvidéken új vár felhúzása. Lásd erre Marosi: *i. m.* 123.

⁷⁷ TMÁO IV. 426–427.

közelében van, és nem is új vár építkezésébe kezdtek, hanem csak istállókat akarnak felhúzni, és egyébként még neki sem láttak a munkának.⁷⁸ Bethlen János maga is megírta a Nagy Tamáséval teljesen megegyező véleményét a fejedelemnek: mindenekelőtt a csauszoknak kellene értésére adni a váradiak hazugságait, s elérni, hogy az erdélyiek érdekeit képviseljék a Portán. A kancellár is azt javasolta a fejedelemnek, hogy az építkezésre odavitt fákat ne hordassa el, de ne is kezdjenek hozzá semmiféle erődítéshez, míg ki nem derül, hogy a Portán mire jut az ügyük. Amellett, hogy a csauszokkal a Portára beküldik az erdélyi kormányzat válaszát a *kajmakám* részére, a váradi pasát is arra kéne inteni, hogy ne vádaskodjon a továbbiakban, „*hanem az jó szomszédságot tartsa meg*”.⁷⁹

A fejedelem bizonyára mérlegelte a tanácsurak véleményét, s végül néhány nappal később Bethlen János tollából született meg a *kajmakámnak* irandó válasz fogalmazványa, amely alapvetően a kancellár és a többségében vele egyetértő tanácsstagok javaslatait tükrözte. Az erdélyi kormányzat levelében leszögezte, hogy Sebesvár vára nem Várad mellett van, hanem attól kilenc mérföldre, Erdélyben, míg Várad a Partiumban, „*egy nagy havas lévén Várad és Sebes között*”. Kijelentették, hogy nem várat akarnak építeni, csupán a sebesvári vitézlő rend akar istállót a maga számára, de a felhúzásához még nem kezdtek hozzá. Ezek alapján pedig nyilvánvaló lehet a *kajmakám* számára a végbeli törökök vádjainak valótansága, a szultán értesítése tehát szükségtelen.⁸⁰ A váradi pasának Boldvai Márton,⁸¹ korábbi székelyhídi főkapitány által ezzel egyező tájékoztatást küldtek, azzal a nagyon diplomatikus kiegészítéssel, hogy nem tudnak a sok sérelemtől, amelyet az erdélyi végvidékiek okoztak volna a váradi török vitézeknek, de ha lenne ilyenről tudomásuk, orvosolnák. Megvédték továbbá Bánffy Dénest a vádaskodástól, Hamza pasát pedig a jó szomszédság fenntartására kérték.⁸²

Közvetlenül a portai csauszok és az Erdéllyel szomszédos török tartományok követeinek távozását és a levelek elküldését követően azonban nagy riadalmat keltettek a Keczei Gergely, kolozsvári helyettes kapitánytól (*substitutus capitaneus*) Bánffy Déneshez küldött hírek. Eszerint a Váradról érkező kémek az oszmán hadak gyülekezéséről számoltak be, s Keczei úgy ítélte, „*félő, hogy Sebesváranak látogatására*” jönnek. Emellett a váradi törökök azon szándékáról is tájékoztatták Keczelit, hogy a nyolc adószedő török levágását megtorolják, és az elmúlt években a sebesváriak által elodázott adószedést is végrehajtják, Kolozs és Doboka vármegyében egyaránt.⁸³ Bánffy az esetleges támadás miatt megnövelte a végvár védelmét,⁸⁴ Keczei hírei azonban vaklármának bizonyultak. Székely Mózes *kapitiha* jelentéséből pedig az is kiderült, hogy a csauszok a *kajmakámnak* szóló levél bevitele mellett nagyon jó színben tüntették fel I. Apafi Mihály fejedelmet: „*referálták valósággal, hogy semmi erősség építését ott nem látták, sőt nagyságodnak az Fényes Portához nagy hűségét experiálták*”.⁸⁵

⁷⁸ MNL OL R298 Erdélyre vonatkozó gyűjtemények, Erdélyi iratok, I. sorozat, 2. tétel, I. Apafi Mihályhoz és Bornemisza Annához írt levelek (1660–1690), (Mikrofilmen: MNL OL X10447 50021. számú mikrofilmtékercs.) Évrendezett iratok. Nagy Tamás levele I. Apafi Mihály fejedelemnek, 1668. május 27.

⁷⁹ MNL OL P1239 3. d. 1–1668–5.

⁸⁰ TMAO IV. 424–425. I. Apafi Mihály levele a *kajmakámnak*: *Árpádia. Honi történetek zsebkönyve*. Szerkeszti: Kovacsóczy Mihály. Első év. Kassa 1883. 278–280.

⁸¹ Életére és karrierjére lásd Dáné Veronka: „Hazám, uram akarátán járó ember voltam...” Boldvai Márton pályafutása. In: „*Az Várad dolga legnagyobb...*” Partiumi nemesek, katonák és tisztségviselők a kora újkorban. Szerk. Oborni Teréz–Rácz Balázs Viktor. Nagyvárad 2021. (Tanulmányok Biharország történetéről 9.) 41–60.

⁸² MNL OL P659 20. cs. nr. 667./54.; Uo. P1239 3. d. 1–1668–17. (Kis Ferenc gazdasági jelentésének versóján.)

⁸³ MNL OL P659 28. cs. nr. 732./50.

⁸⁴ TML IV. 314.

⁸⁵ MNL OL P659 42. cs. nr. 845./16.

Ezek alapján úgy tűnt tehát, hogy a Portán is világossá vált a váradiak hamis vádja, az ügy elült, s belekezdhettek a sebesvári sáncon belüli istállók felhúzásába.⁸⁶ I. Apafi Mihály 1668 októberében Torda vármegye számára kiadott rendelete azonban arra enged következtetni, hogy az erdélyi kormányzat továbbra is óvatos volt. A fejedelem parancslevelében ugyanis felszólította a vármegyét, hogy a váradi törökök Sebesvár építése miatti folytonos „*berzenkedését*” látva álljanak készen, s szükség esetén, Bánffy Dénes főkapitány távollétében, helyettese, Keczei Gergely parancsára is azonnal szálljanak hadba.⁸⁷ Maga Bánffy sem volt meggyőződve arról, hogy a kérdés valóban lekerült a napirendről, ezért a kettős birtoklású területek adózásának ügyében 1668 végén a Váradra küldött követnek adott instrukciójában kitért arra is, hogyan járjon el, ha újra felvetődik Sebesvár kérdése. Eszerint tegye világossá, hogy semmilyen új várat nem akarnak építeni az erdélyi végvidéken, csupán a korábban is meglévő véghely palánkjában építettek istállókat, s így ráadásul „*egy öllel*” kisebb lett a korábbi sánc. A vár egyébként is Erdélyben van, az erdélyi fejedelem joghatósága alatt, s az ügyet már a portai csauszok előtt tisztázták.⁸⁸

Habár az ekkori tárgyalás részletei egyelőre nem ismertek, az erdélyiek aggodalma a sebesvári kérdéssel kapcsolatban nem volt alaptalan. A budai pasa ugyanis néhány héttel később levélben tájékoztatta I. Apafi Mihályt, hogy a Portáról újra felszólították a sebesvári építések ellenőrzésére, így Budáról csauszokat küld az ügy kivizsgálására.⁸⁹ A budai követküldést a nagyvezír *kajmakámjától*, Musztafa pasától az erdélyi udvarba érkezett levél is megerősítette.⁹⁰ Bánffy Dénes számára – egy Váradról elszökött török beszámolója alapján – vált világossá a végbeli törökök újabb hamis vádja és konkrét szándéka Sebesvár végvárát illetően. A főkapitány arról értesítette sógorát, Teleki Mihályt, hogy a Portán a váradi törökök újfent azzal álltak elő, hogy egy régen lerombolt várat kezdtek újjáépíteni az erdélyiek, s Váradon már több ízben tárgyaltak Sebesvár várának elfoglalásáról. A vár ugyanis nemcsak katonasága, hanem hírszerzése, kémiszolgálata révén is akadályozta őket abban, hogy hatalmukat érvényesítsék a térségben és Kolozsvár környékén, azonban ha elfoglalhatnák, vagy legalább lerombolhatnák, „*egész Erdélyben szabadosan járhatnának*”.⁹¹ Az ügy komolyságát az éppen ekkorra, 1669 januárjára, Gyulafehérvárra összehívott országgyűlésen jelenlévő kolozsvári követek jelentése is jelzi, mely szerint a *propositiók* tárgyalását el kellett halasztani, „*mivel az török követeknek való választételnek munkája igen elvonta az időt, súlyosak lévén azoknak conditioi Sebesvárnak állapotáról*”.⁹² Az országgyűlés menetét nyilvánvalóan az szakította meg, hogy a fejedelmi tanács a rendek döntése értelmében külön ülésezésbe kezdett a budai pasa küldöttjének és az időközben hozzá Váradról csatlakozó követnek adandó válasz megfogalmazása érdekében.⁹³

⁸⁶ Bethlen János: *Erdély története 1629–1673*. Fordította P. Vásárhelyi Judit. Utószóval és jegyzetekkel ellátta Jankovics József. Bp. 1993. 338.

⁸⁷ MNL OL P1239 3. d. 1–1668–1. Apafi Mihály vegyes iratai, nr. 18.

⁸⁸ TMÁO IV. 436.

⁸⁹ MNL OL P1239 3. d. 1–1668–9.

⁹⁰ Az ENMLt a KmLt kezelésében, Kemény József-gyűjtemény, nr. 1224.

⁹¹ TML IV. 416. Lásd még a lerombolás kérdéséről: uo. IV. 424.

⁹² MNL OL P1239 3. d. 1–1669–6.

⁹³ EOE XIV. 364–365. „Placet do[mi]nis proceribus et statibus, ut princeps unacum consiliariis habeat autoritatem dandi resolutionem.” Habár a tanácsurak pár nappal később kijelentették, hogy nem akarnak egyedül döntést hozni az ügyben, a rendek mégis a fejedelmi tanács hatáskörébe utalták a végleges döntéshozatalt: „Interea confluxis statibus, proponitur eis a praesidente, consiliarios nolle solos aggredi resolutionem ad litteras Turcicas vezerii Budensis et passae Váradensis fiendam absque ceteris proceribus et statibus regni; quid ideo facto sid opus, queritur ab eodem, et placet statibus, ut advocatis consiliariis una consultant hac de re cum eisdem, ut omnes regalibus non vocati ab isto

A fejedelmi tanács külön tárgyalása a tanácsurak eltérő véleménye miatt – Bethlen János elbeszélése szerint – hetekig elhúzódott. Egyesek ugyanis azt javasolták, hogy bármennyire is igazságtalan, a saját biztonságuk érdekében engedelmeskedjenek a szomszédos végbeliek követelésének. A tanácsurak többsége azonban azon a véleményen volt, hogy utasítsák vissza a követelést, ugyanis soha nem fordult elő, hogy a Porta bármely kis ügyben is ne hivatalos misszilis vagy portai követ révén, hanem a budai pasa által intézkedett volna, így nem szabad olyan személy parancsának engedelmeskedniük, „*aki alacsonyabb rangú Erdély fejedelménél*”. Ehelyett inkább a hozzájuk küldött követek által intsék arra a budai pasát, hogy ne bolygasson olyan dolgot, amelyről egyszer már a Portán döntés született.⁹⁴ A budai pasának küldendő levél meg is született, és ebben az erdélyi kormányzat ismét kifejtette: csupán a vár köré régebben épült palánkot és a benne lévő istállókat újtották fel. Továbbá felhívták arra a figyelmet, hogy a Porta már kivizsgálta az esetet, és kérték a budai pasát, hogy sem most, sem a későbbiekben ne adjon hitelt a váradiak vádaskodásának.⁹⁵ Habár Bánffy már a főkapitányi tisztségéről való lemondását fontolgatta, és a *praesidium* várból való kivonását is az országgyűlés elé akarta terjeszteni,⁹⁶ a következő hetekben Debrecenből és Váradról érkező kedvező hírek, miszerint a végekben sehol sem gyülekeznek az oszmán seregek, némileg megnyugtatták a főkapitányt. Így arról számolt be a fejedelemlnek, hogy mind katonasággal, mind „*egyéb szükséges requisitumokkal*” megerősíti és erődíti a várat, és továbbra is informálódik a váradi hírek felől.⁹⁷ Többször hangsúlyozta leveleiben Sebesvár stratégiai szerepét a szomszédos vilájak elleni védelemben, mondván, ha bármelyik véghely, így például Sebesvár vára elesik, a haza nagyobb része az oszmánok ellenőrzése alá kerül.⁹⁸

A fejedelmi kormányzat számára azonban már az országgyűlésre érkezett végbeli követek jelentései alapján nyilvánvalóvá vált, hogy mégsem tudják érdekeiket maradéktalanul érvényesíteni. Miután ugyanis az erdélyiek előálltak a fentebbiekben kifejtett, a fejedelmi tanács által megfogalmazott álláspontjukkal, a követek a Portáról hozott leveleiket is a kormányzat elé tárták. Bennük ugyancsak a sebesvári építkezések azonnali befejezését és a palánk lerombolását követelték, ellenkező esetben – amint Bethlen János elbeszéléséből tudható – újra a végbeli, így a temesvári, egri és budai seregek támadását helyezték kilátásba.⁹⁹ A fejedelem azonnal értesítette az országgyűlésen jelen nem lévő Bánffy Dénest a fejleményekről, emellett arról is határoztak, hogy a budai pasa tájékoztatására is követet küldenek.¹⁰⁰ A lerombolás azonban annak ellenére elhúzódott, hogy I. Apafi Mihály fejedelem vélhetően már ekkor megparancsolta Bánffy Dénesnek az istállók elbontását, amit aztán 1669. március

semoveantur discursu, domoque, quod etiam effectuat. Cum tandem musitando aequo diutius rem tractarint et jam seorsim et singulatim sua deberent premere suffragia praeceunte d[omi]no cancellario Bethlenio, penes consiliarios certae personae deliguntur hujus rei tractanda ergo in alium secretiorem locum destinatae, quae quid constituerint, praesentium scriptorem hactenus fugit.” A követek érkezését a fejedelem így jegyezte fel naplójában: „Anno 1669. Januarius. 12. Jött a budai vezér követe hozzánk a váradiakkal együtt a Sebesvár alatt álló palánknak elrontásáért”. Tóth: *i. m.* 146.

⁹⁴ Bethlen: *i. m.* 340.

⁹⁵ TMÁO IV. 441–442.

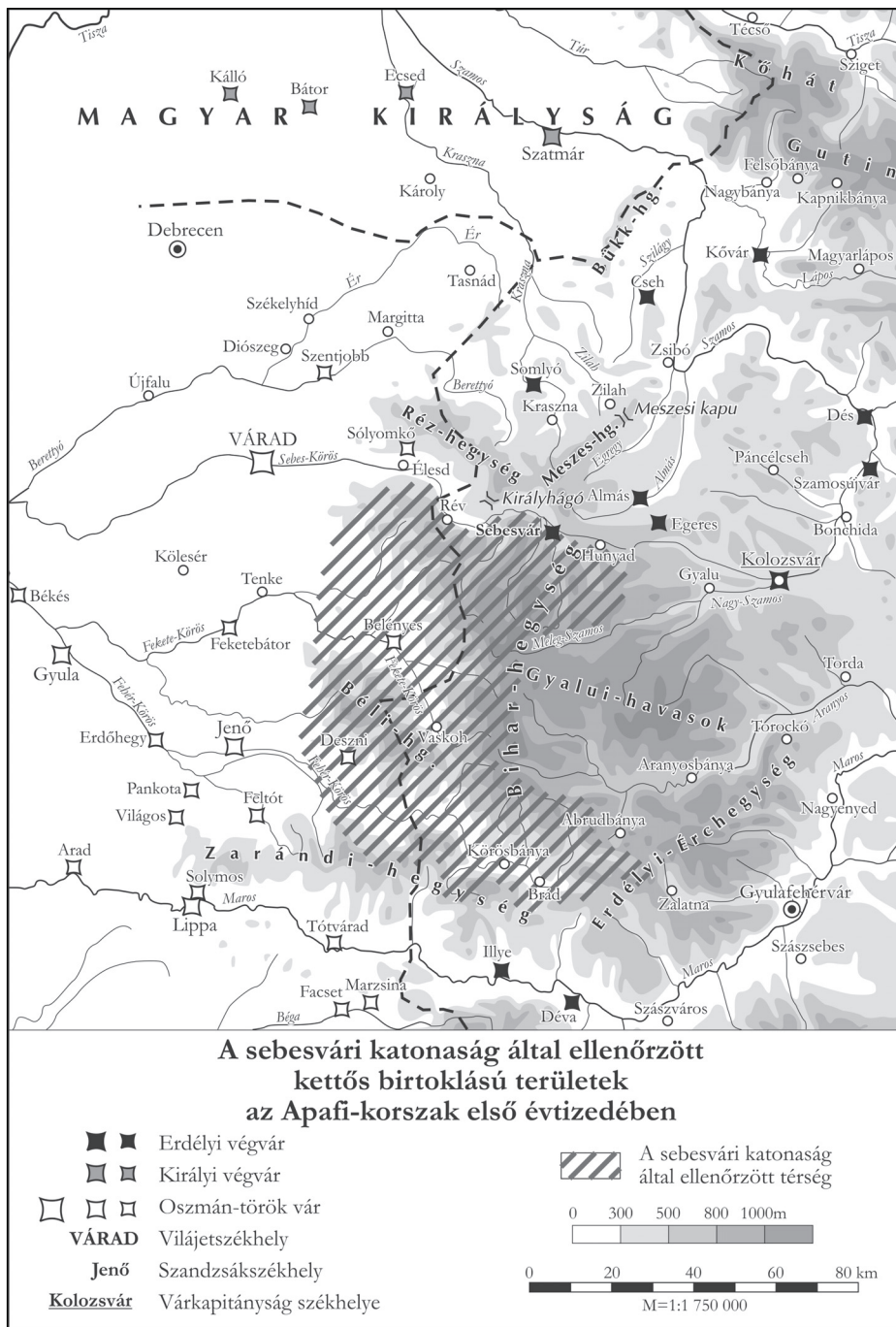
⁹⁶ TML IV. 416–417.

⁹⁷ MNL OL P1239 3. d. 1–1669–2.

⁹⁸ TML IV. 426.

⁹⁹ Bethlen: *i. m.* 341.

¹⁰⁰ EOE XIV. 375–376. „Princeps intimando 2 consiliarios Bethlenios, qua mala sint intentione Turcae Váradenses erga castrum Sebesvár et circumjacentem regionem ratione reaedificationis ejusdem castelli, scilicet excurrere volentes, janizaris jam paratis et milite equestri simul, ne in aliam partem ab aliquibus interpretatur praesens negotium, ad vigilandum Dionysium Bánffy, tanquam capitaneum supremum Kolosvarinum missum et deputatum esse, misso mox et de facto legato etiam ad vezereum purpuratum Budensem.”

végén ismételten elrendelt a főkapitány számára.¹⁰¹ Bizonyos azonban, hogy Bánffy nem hajtotta végre azonnal az utasítást, ahogy az éppen Sebesvár felé más okból kiküldött udvari étekgókok jelentéséből kiderült, az új épületrészt „nem hogy elhányták volna, de még újabb bástya forma filegoriát csináltak rá”.¹⁰² Amellett, hogy a fejedelem komolyan neheztelt Bánffyra a „parancsmegtagadásért”,¹⁰³ az aggodalmat növelte, hogy a Portáról újabb csasz érkezése volt várható, mások mellett a sebesvári kérdés kivizsgálása ügyében. A Portáról 1669. április elején azonban csak egy kereskedelmi kérdés érdekében küldtek követeket,¹⁰⁴ és a sebesvári ügy végső rendezésére mintegy másfél hónappal később érkezett meg a portai küldött a fejedelmi udvarba.¹⁰⁵ Az istállók lerombolása végül 1669 tavaszára már bizonyosan megtörtént,¹⁰⁶ az erdélyi kormányzat a *kajmakámnak* küldött levelében jelentést tett minderről, valamint arról, hogy habár eleget tettek a követelésnek, a szegénység védelmét továbbra is biztosítani fogják az erdélyi végvárakból.¹⁰⁷ A *kajmakámtól* a fejedelmi udvarba érkező Mehmed csasz pedig ezzel egyező értelemben számolt be a Portán Sebesvár végvárának ügyéről.¹⁰⁸

Összegzés

Kétségtelen, hogy a második nagy uralmi válság és következményei komoly kihívások elé állították az oszmánok által hatalomra segített I. Apafi Mihály fejedelmet és kormányzatát. Várad elfoglalásával és ezzel egyidejűleg a váradi vilájet létrehozásával az oszmánok megerősítették hatalmukat a fejedelemség szomszédságában, így az erdélyi államiság megőrzése érdekében szükségszerűvé vált egy Váraddal szembeni új végvárrendszer kialakítása. Ebben a kényszerhelyzetben döntött úgy az erdélyi kormányzat, hogy a Bánffy Dénes birtokában lévő Sebesvár várát végvárrá lépteti elő.

Az Apafi-kormányzatnak – beleértve az erdélyi gazdasági tisztségviselőket – ugyanakkor napi szintű kihívást jelentett a Bánffy Dénes vezette, Kolozsvár-központú főkapitányság alá rendelt sebesvári vár és *praesidium* fenntartásának megszervezése. Az Erdélyi Fejedelemség és a szomszédos török tartományok közötti pontos határvonal meghúzásának és az így megnövekedett területű kondominium térségében az adókötelezettség konkrét szabályozásának hiánya ugyanis teljesen

¹⁰¹ TMÁO IV. 443–444.

¹⁰² TML IV. 439–440.

¹⁰³ Uo. 444., 447. Nalácz István főudvarmester már korábban megjegyezte Teleki Mihálynak, hogy „urunk igen kiterjedett Bánffy uram ellen [...]”. MNL OL P659 37. cs. nr. 798. *Numerus* nélkül. Fogaras, 1669. január 19.

¹⁰⁴ „Már érkezék ide egy váradi török követ, kit azt reméljük vala, hogy [...] Sebesvár felől jött [...], pasa levelét megadá, melyben semmit olyat nem ír, hanem valami marhák elvontatása felől ír, az körösbányai harmincadosra panaszkodik. Másik felől, hogy az kereskedést mind az két részről indítanak meg, az török is hadd kereskedhessék szabadosan ide be, az magyar hasonlóképpen Várad felé.” MNL OL P659 28. cs. nr. 732./3. Lásd még erre: TML IV. 450.

¹⁰⁵ Uo. IV. 473–474.

¹⁰⁶ Uo. IV. 442. „[...] írja Bánffy uram, hogy az palánkot mind levonatta, s az katonákat kiköltöztette belőle, s németeket szállít ü kegyelme bele, azaránt se legyen a töröknek miért garázdálkodniok.”

¹⁰⁷ MNL OL P1239 3. d. 1–1669–1. Apafi Mihály vegyes iratai, nr. 35. „Nagyságod előtt vádoltattak azzal, hogy csak nem messze Váradhoz egy várat építettünk volna, de nem hogy mi új várat nem építenénk hatalmas császáruk akarata ellen, sőt ő hatalmassága parancsolatára azokat az istállókat elhanyattuk, kit Sebesvár mellett marhák tartására csináltattunk volt.” A fejedelem Gyulai István *kapitáht* is értesítette a vár lerombolásáról, kérve az ügy jelentésére: EOE XIV. 421.

¹⁰⁸ TML IV. 485. „[...] csasz jött vala urunkhoz a sebesvári palánk elhanytatásáról, ki is szemével, odamenvén, meglátta, hogy semmi is az új épületekben fenn nincsen, melyért az váradiak hazugságokat kárhoztatván, minden jó emlékezetet urunk felől oda be tenni magát kötelezte.” A csasz érkezéséről: uo. 478–479.

ellehetetlenítette ennek olajozott működtetését. Ennek következtében az erdélyi kormányzat a kettős birtoklású vidéken az állami joghatóság lehetőség szerinti biztosítása mellett érdekeltté tette a végvidékieket a maguk ellátására szolgáló adók beszedésében is. Mindez azonban ellentétek sorozatát hozta magával a vilájetük működtetését biztosítani akaró váradi török katonaság és az erdélyi végvidékiek között, a sebesvári katonaság esetében leginkább a Sebes-Körös völgyében. A váradi törökök ebből adódóan a korszak jelentős részében a sebesvári végvár működésének ellehetetlenítésén munkálkodtak, helyi szinten és a Portán egyaránt.

Ez alapján nem meglepő, hogy a váradi törökök 1668 tavaszán felhasználták a Bánffy Dénes főkapitány általi sebesvári palánkban tervezett istállóépítést céljuk elérésére. A Váradról az erdélyi tisztségviselőkhez és a fejedelmi udvarba érkező fenyegető levelek, valamint a Portán tett panasz és követküldés következtében az ügy súlyosságának és a szokásnak megfelelően I. Apafi Mihály fejedelem több ízben kikérte a fejedelmi tanácsstagok véleményét a végleges rendezés reményében. Habár a tárgyalások első szakaszában úgy tűnt, hogy a Porta a helyszíni vizsgálat értelmében nem tekinti sértőnek az erdélyiek általi palánk- és istállóépítést, az oszmán tisztségviselők további panasz-tételére végül az Apafi-kormányzat az újonnan felhúzott épületrészek lerombolása mellett döntött.

Összességében elmondható, hogy a sebesvári eset önmagában is jelzi az erdélyiek kiszolgáltatottságát, hiszen a vár palánkjának javítása és benne egy egyszerű istállóépítés egy közel egy évig elhúzódó konfliktussá „nőtte ki magát”. Az események értékeléséhez azonban érdemes azt is hozzátenni, hogy az erdélyi kormányzat mindvégig határozottan, a végsőig elmenve képviselte saját érdekeit a szomszédos vilájetek oszmán előjáróinak törekvéseivel szemben, a fejedelem és a tanácsurak csupán a Porta fenyegetőzésére és parancsára hozták meg kényszerű döntésüket az ügyben. A végeredménnyel kapcsolatban pedig azt is érdemes kiemelni, hogy az Erdéllyel szomszédos oszmán tartományok vezetői még a Porta bevonásával sem érték el céljukat. Nem történt meg ugyanis Sebesvár végvárának teljes „elhányatása”, az erdélyi kormányzat a tárgyalások értelmében csak a vár palánkjában újonnan felhúzott istállót romboltatta le, s ennek eredményeként Sebesvár vára az Apafi-korszak további évtizedeiben is el tudta látni az ország védelmét, a váradi törökök elleni védekezésben meghatározott feladatait.

“The Soldiers of [...] Várad Gnash Their Teeth against Sebesvár” The Fortress of Sebesvár/Bologa in the First Decade of the Apafi Era

Keywords: Transylvanian Principality, condominium, government, Apafi era, Ottomans

The events of “the crisis of power” posed serious challenges to Prince Mihály I Apafi and his government: the functioning of the Transylvanian state became practically disorganised. The biggest problem was the increasing Ottoman pressure on the Principality. After the conquest of Várad/Oradea (1660) and with it, most of Partium, Ottomans created a new *vilayet* with the centre at Oradea. The exact boundaries between the Principality of Transylvania and the *vilayet* of Oradea were not clearly defined, so this area was also characterised by the so-called joint sovereignty (*condominium*). Therefore, in order to protect the Transylvanian state and its (tax-paying) inhabitants, it became essential to organise a new system of fortresses as soon as possible, and the government chose the fortress of Bologa as one of the links in the system.

The aim of this study is to show how Bologa became a substitute for Oradea and how it was able to organise defence against the Ottomans and maintain the continuity of Transylvanian authority in the *condominium* territory in the first decade of the Apafi era. My further objective is to describe how during the ongoing conflicts between the soldiers of Bologa and the Ottomans of Oradea, the Transylvanian government tried and succeeded in representing its own interests against the leaders of the neighbouring Ottoman *vilayets* on the one hand, and the Sublime Porte on the other.